

Avrupa Birliği'nin Genişleme Sürecinde Türkiye ve Diğer Aday Ülkelerin Ekonomik / Sosyal Performanslarının Karşılaştırılması

Murat ATAN *

Filiz ÖZAĞ **

ABSTRACT:

In this study the social and economic indicators of Turkey and other candidate countries will be compared. The aim of the study is to determine whether the candidate countries comply with the criteria required by the EU. For this purpose the factor analysis and multi-dimensional scalling analysis will be employed

1. Giriş

Temeli Roma Antlaşması'na dayanan Avrupa Birliği (AB), günümüzde 15 üye ülke ile Avrupa'nın en önemli ekonomik birleşmesi konumundadır. Kopenhag Zirvesinde başlayan genişleme süreci, içinde Türkiye'nin de bulunduğu, 13 aday ülkeyi kapsamaktadır. Birlik; Türkiye dışındaki aday ülkelere, belirlenen sosyal ve ekonomik kriterlere uyumu göz önünde bulundurarak, tam üyelik için 2004 - 2007 yılları arasında değişen tarihler vermiştir.

Bu çalışmada; AB genişleme sürecinde, Türkiye ve diğer aday ülkelerin, ekonomik / sosyal göstergelerinin karşılaştırılması yapılacaktır. Çalışmanın amacı, tam üyeliğe aday ülkelerin, Birlik tarafından değerlendirilmesinde öne sürülen ekonomik ve sosyal kriterlere uygunluğunun saptanmasıdır. Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, AB'nin genişleme aşamaları ve Türkiye'nin Birliğe katılım süreci ele alınacaktır. Bu bölümde, tam üyelik için aranan ekonomik / sosyal kriterler belirlenecek ve Türkiye'nin tarihsel süreçte bu kriterlere uyumu tartışılacaktır. İkinci bölümde, ülkelerin ekonomik ve sosyal kriterlere göre performanslarının saptanmasında birbirleriyle ilişkili çok sayıda oranın kullanılmasının, değerlendirmedeki olumsuz etkilerinin giderilebilmesi amacıyla, faktör analizi yöntemi kullanılacaktır. Ayrıca analizin sonuçları, ülkelerin ekonomik ve sosyal kriterleri (değişkenler) arasındaki ilişkileri görsel haritalama imkanı ile değerlendirebilen çok boyutlu ölçekleme analizi ile desteklenecektir.

2. AB Genişleme Süreci ve Türkiye

AB'nin oluşum sürecinde, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunun (AKÇT) kurulmasına ilişkin Paris Antlaşması (1951) ile Avrupa Ekonomik Topluluğunun (AET) kurulmasına ilişkin Roma Antlaşması (1957), altı kurucu üye (Belçika, Fransa, Almanya, İtalya, Lüksemburg, Hollanda) tarafından imzalanmıştır. AB bundan sonra dört genişleme sürecinden geçmiştir. 1973 yılında Danimarka, İrlanda, İngiltere, 1981'de Yunanistan, 1986'da Portekiz, İspanya ve 1995'de Avusturya, Finlandiya, İsveç AB'ye tam üye

1 Çalışmanın hazırlanmasındaki katkı ve eleştirileri için Doç. Dr. Ercan Enç'e teşekkür ederiz.

* Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, Araştırma Görevlisi

** Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Araştırma Görevlisi

olmuştur. Birlik günümüzde üye ülke sayısının on beşe ulaşması ile, Avrupa'nın önemli bölgesel ekonomik hareketi konumuna gelmiştir.

Avrupa Birliği 1993 Kopenhag Zirve Toplantısında, eski Varşova Paketi ülkeleri olan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerini kapsayan bir genişleme sürecine girmiştir. Zirvede karara bağlanan ve aday ülkelerin katılım öncesi yerine getirmeleri istenen kriterler Kopenhag Kriterleri adıyla anılmaktadır. Söz konusu koşullar üç temel başlık altında ele alınabilir:

1. Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ile azınlıkların haklarını gözeterek ve koruyacak kurumların varlığı ve istikrarı,
2. Pazar ekonomisinin varlığı, Birlik içi rekabet baskısına ve pazar güçlerine dayanabilme yetisi,
3. Siyasi, ekonomik ve parasal birlik hedefleri de dahil olmak üzere, üyelik yükümlülüklerini yerine getirebilme yetisi .

AB Komisyonunun genişleme stratejisine esas oluşturan öneriler, 16 Temmuz 1997 tarihinde, Gündem 2000 (Agenda 2000) başlıklı bir raporda açıklanmıştır. Raporda aday ülkeler tam üyeliğe giriş sürecine göre iki gruba ayrılmıştır. Grupların saptanmasında Kopenhag Kriterlerine uyum dikkate alınmaktadır. Avrupa Konseyi Aralık 1997'de Lüksemburg Zirvesi'nde, genişleme sürecini başlatmıştır. Genişleme, Bulgaristan, Güney Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Romanya, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya ve Türkiye'yi kapsamaktadır. AB bugün karşı karşıya olduğu aday sayısı ile yüzölçümü (yüzde 34 artış), nüfus (105 milyon artış) ve üretim kaynakları itibarıyla, önemli bir ekonomik ve siyasi güç olma amacını taşımaktadır.

Avrupa Komisyonunun tavsiyesi üzerine 31 Mart 1998'de, ilk grupta yer alan altı ülke (Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Polonya, Slovenya) için katılım müzakereleri açılmıştır. Ekim 1998'de, Malta'nın 1996'da dondurulmuş olan üyelik başvurusu tekrar yürürlüğe konmuştur. Avrupa Konseyi, Aralık 1999'da Helsinki Zirvesinde katılım sürecinin kapsamlı niteliğini teyit etmiş ve Avrupa Komisyonunun tavsiyesine dayanarak ikinci grupta bulunan altı aday ülkeyle (Bulgaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Romanya, Slovak Cumhuriyeti) daha resmi katılım müzakerelerini başlatmaya karar vermiştir: Bu ülkeler için katılım müzakereleri 15 Şubat 2000'de resmen açılmıştır (Ek 1).

AB Komisyonu aday ülkelere ilişkin yaptığı ekonomik tahminleri düzenli olarak her yıl bahar ve güz dönemlerinde açıklamaktadır. 2002 yılının gelişmeleri dikkate alınarak ilki Mayıs ayında açıklanan Aday Ülkelere Yönelik Ekonomik Tahminler (Economic Forecasts for Candidate Countries) adlı raporun ikincisini 13.11.2002 tarihinde yayınlamıştır. Raporda, 13 aday ülkeye yönelik genel değerlendirmelerin yanında her ülke için ayrı değerlendirmeler de bulunmaktadır. Buna göre; aday ülkelerin ortalama büyümesi, olumsuz uluslararası ekonomik koşullara rağmen sürdürülebilir bir yapıda devam

etmektedir. 2002 yılında AB üyeliği Komisyon tarafından önerilmiş Bulgaristan ve Romanya dışındaki 10 aday ülkenin ortalama büyümesi %2,1, bütün aday ülkelerin ortalama büyümesi ise %2,9 olarak tahmin edilmektedir. Söz konusu ülkelerin 2002 yılında %18,4 olan ortalama enflasyon oranının yıl sonunda düşmesi beklenmektedir. Büyümeye bağlı olarak iç talepteki durağanlık enflasyondaki düşüşün nedenlerinden biridir. Ayrıca, Romanya ve Türkiye'de yürütülen enflasyonla mücadele programlarının başarıyla sonuçlanması ortalama enflasyonu azaltacak bir etken olarak düşünülmektedir. Ortalama enflasyonun 2003 yılında %11,6, 2004 yılında ise %8,8 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Ülkelerin ihracatlarında 2003 ve 2004 yılları için artış öngörülmektedir. Bu dönemde, iç talepte canlanma olmasına rağmen, aday ülkelerin cari dengelerinde sürdürülebilir bir açığın oluşacağı düşünülmektedir. 2002 için % -3.0 olan cari açık ortalamasının 2004 yılında % -3,1 olacağı tahmin edilmektedir. Ülkelerin ortalama kamu genel bütçe dengesinde iyileşme olacağı ve yapısal değişim nedeniyle kamu harcamalarının düşeceği öngörülmektedir. Bu durum 2002 yılında % -7,3 olarak düşünülen ortalama kamu genel bütçe açıklarının, 2003 yılında % -6,3, 2004 yılında ise % -5,1 olmasına neden olacaktır (www.abd.org.tr).

Raporda, Türkiye ile ilgili değerlendirmeler de bulunmaktadır. Kamu disiplininin sağlanması ve yapısal reformlara paralel olarak bir canlanma yaşanacağı ifade edilmektedir. Reel faiz ile enflasyon oranının düşmesi ve ekonomik programın uygulanmasına devam edilmesi durumunda ekonomik istikrarın tam anlamıyla sağlanacağı belirtilmiştir. Türkiye ile ilgili bir başka değerlendirme de, büyüme rakamlarıyla ilgilidir. Türkiye'nin 2002 yılında %3,9'luk 2003'de ise %3,7'lik bir büyüme performansı sergileyeceği öngörülmüştür. Bu durum 2002 yılı için Türkiye'nin beklentileri ile uyusmaktadır (www.abd.org.tr).

Kısaca, AB tam üyeliğe aday ülkelerin sağlam bir ekonomik yapıya sahip olmasını istemektedir. Bu anlamda Kopenhag Kriterlerinde ve Raporda da belirtildiği gibi istikrarlı büyüme, düşük enflasyon, ihracat artışı, dış denge ve bütçe dengesi, aranan ekonomik kriterler arasında yer almaktadır. Ülkelerin sosyal göstergeleri ise demokratik yapıyı güçlendirici bir nitelikte olmalıdır.

Türkiye'de benzer bir çalışma, Türkiye İşverenler Sendikası (TİSK) tarafından yayımlanan Avrupa Birliği'ne Aday Ülkeler Kıyaslama Raporu (2000-2003)'dur. Raporda aday ülkeler GSYİH Değişimi, Kişi Başına Milli Gelir, Net Nüfus Artışı, Doğurganlık Hızı, Doğum ve Ölüm Oranları, Bebek Ölüm Oranı, Doğuşta Hayat Beklentisi, Sanayide Üretim Artışı (1995-98), Sanayide Üretim Artışı (1999), Dış Borç Stoku, Dış Ticaret Dengesi, Aday Ülkelerin Dış Ticaretinde AB'nin Payı, AB'nin Dış Ticaretinde Adayların Payı, Bilgi Teknolojileri Harcaması, Yüzbin Kişiye Düşen Doktor Sayısı, Yüzbin Kişiye Düşen Dış Hekimi Sayısı, Bin Kişiye Düşen Otomobil Sayısı, Bin Kişiye Düşen Cep Telefonu Sayısı, Yüz Kişiye Düşen Bilgisayar Sayısı, Yüz Kişiye Düşen İnternet Bağlantısı sosyo-ekonomik göstergelerine göre değerlendirilmiştir (TİSK, 2003).

Türkiye AET'ye 1958 yılında üyelik başvurusunda bulunmuş, ortaklık anlaşması olan Ankara Anlaşması 1963 yılında imzalanıp, 1964 yılında yürürlüğe girmiştir. Ortaklığın oluşumu için Hazırlık, Geçiş ve Son Dönem olmak üzere üç aşama öngörülmüştür. 1970 yılında Geçiş Dönemi koşullarını belirleyen Katma Protokol imzalanmış, 6 Mart 1995 tarihinde 1/ 95 sayılı Gümrük Birliği Kararı kabul edilmiş ve Katma Protokol ile başlayan geçiş dönemi sona ermiştir. Kararın yürürlüğe giriş tarihi 31. 12. 1995'tir. 1998-2002 yılları arasında, AB Komisyonu tarafından hazırlanan ve AB'ne üyelik için belirlenmiş olan Kopenhag kriterleri ışığında kaydedilen gelişmelere ilişkin Komisyon görüşlerini içeren beş İlerleme Raporu yayımlanmıştır. 11-12 Aralık 2002 'de Kopenhag'da yapılan toplantıda, AB Türkiye'ye Aralık 2004 tarihinde koşullu randevu tarihi vermeyi kararlaştırmıştır. Buna göre Avrupa Komisyonu, Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini yerine getirdiğine inanması halinde, 2004 Aralık ayında müzakerelere başlama kararını yeni 10 üye ile birlikte yani 25 üye dahilinde değerlendirecek. Böylece 2002 yılı bitiminde, AB nezdinde, Türkiye için henüz katılım müzakereleri başlamadı.

Gündem 2000 raporunda Türkiye için, Gümrük Birliğinin AB ilişkilerinin geliştirilmesinde sağlam bir dayanak oluşturduğu belirtilmiş, ancak mali işbirliği ve siyasi diyalogun 6 Mart 1995 tarihinde kararlaştırıldığı şekilde sürdürülemediği, ülkenin makro ekonomik istikrarsızlık kısılacında olduğu ifade edilmiştir. Siyasi konularda ise insan hakları ve Güney Doğu sorunu tekrar edilmiş ve bu soruna askeri değil, siyasi bir çözüm bulunması gerektiği bildirilmiştir (daha geniş bilgi için bakınız www.mfa.gov.tr).

2001 ve 2002 İlerleme Raporları dört bölümden oluşmaktadır. Siyasi kriterler bölümünde ölüm cezası, azınlıklar meselesi, cezaevlerinin ıslahı, kamunun şeffaflığı ve Kıbrıs sorunu üzerinde durulmuştur. Ekonomik kriterler bölümünde; işleyen bir piyasa ekonomisinin mevcudiyeti için işsizlik, enflasyon, ekonomik kriz ve kamu politikasından kaynaklanan aksaklıklara değinilmektedir. AB ekonomisi ile rekabet edebilme kapasitesinde, sermaye ve emek faktöründeki heterojen yapının neden olduğu verimlilik farkı ve yabancı yatırımlara yönelik yasal düzenlemeler irdelenmiştir. Raporun üçüncü bölümü AB müktesebatını üstlenme yeterliliği adını taşımakta ve bu bölümde tüm AB müktesebatı Türkiye'nin ilerleme kaydettiği, fakat sosyal politika alanlarında kabul edilen bazı mevzuatlarda ve kamu alımları rejiminde, Topluluk müktesebatından önemli sapmalar olduğu söylenmektedir. Son bölüm Katılım Ortaklığı Belgesi ve Ulusal Programın genel değerlendirmesine ayrılmıştır. Kısa vadede alınan önlemler yeterli görülmüş, fakat uzun vadede ekonomik ve sosyal kriterlere uyum güçlüğü olduğu ifade edilmiştir (Daha geniş bilgi için bakınız www.foreigntrade.gov.tr).

3. Ülkelerin Ekonomik ve Sosyal Kriterlere Göre Derecelendirilmesi

3.1. Değişkenlerin ve Analiz Döneminin Belirlenmesi

Çalışmanın bu bölümünde aşağıda belirtilen kısıtlar çerçevesinde örneklem dönemi, gözlemler (ülkeler) ve ekonomik ve sosyal kriterlerin (değişkenler) seçimi yapılmıştır.

• Ülkelerin Seçimi : Tam üye ve genişleme sürecinde üyelik için başvuru yapan (Ek 1'de yer alan) tüm aday ülkeler alınmıştır. Bu anlamda çalışmaya Norveç ve İsviçre'de dahil edilmiş, fakat Lüksemburg, Malta ve Kıbrıs veri kısıtı nedeniyle analiz dışı bırakılmıştır.

• Örneklem Dönem Seçimi Çalışmada 2000 yılı dışında, 1997 yılı için de analiz yapılmıştır. Bu yılların seçiminde ölçüt, Türkiye için gümrük birliği sonrasında değişimler ile Kopenhag Genişleme Toplantısı öncesindeki son durumu gözlemleyebilmektir. Ayrıca 1997 yılı, genişleme sürecinde müzakere görüşmeleri 1998 yılındabaşlayan ülkelerin, karar öncesindeki durumlarını Türkiye ile karşılaştırmalı olarak saptamak açısından da önem taşımaktadır. Değişkenlerde yıllık sapmaları bertaraf etmek için üçer yıllık ortalamalar alınmıştır. 1997 yılı yatay kesit verisi için (1996 - 1998) ve 2000 yatay kesit verisi için ise (1999 - 2000) dönemleri arasındaki değerlerinin ortalaması kullanılmıştır.

• Ekonomik Göstergelerin Seçimi : Ekonomik kriterlerin seçiminde Kopenhag Kriterlerini temsil etmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın başlangıcında fazla sayıda ekonomik gösterge (özellikle kamu dengesi için) analizde kullanılmak üzere alınmış fakat daha sonra temel bileşenler analizi yöntemi ile bazı değişkenler elimine edilerek analiz dışında bırakılmıştır. Temel bileşenler analizi sonrasında, faktör analizi ve çok boyutlu ölçekleme analizinde kullanılan ekonomik kriterler aşağıda açıklanmıştır.

Ekonominin üretim kapasitesini göstermesi için Gayri Safi Milli Hasıla (pozitif işaretli, üye ülkeler ve katılım müzakereleri başlayan ülkelerde yüksek çıkması bekleniyor)

Büyüme oranı için Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Büyüme Hızı (pozitif işaretli, üye ülkeler ve katılım müzakereleri başlayan ülkelerde yüksek çıkması bekleniyor)

Dış denge için İhracat, İthalat ve Döviz Kuru (satınalma gücü paritesi) (üye ülke ve katılım müzakereleri başlayan ülkelerde pozitif dış denge ve istikrarlı kur bekleniyor)

Enflasyon (tüketici fiyat endeksi), işsizlik ve nominal faiz oranları (negatif işaretli, üye ülke ve katılım müzakereleri başlayan ülkelerde düşük oran bekleniyor)

Sanayileşmenin göstergesi olarak enerji kullanımı (pozitif işaretli, üye ülke ve katılım müzakereleri başlayan ülkelerde yüksek oran bekleniyor)

• Sosyal Göstergelerin Seçimi : Bu göstergelerin seçiminde de birçok değişken alınmış ve temel bileşenler yöntemi kullanılarak azaltılmıştır. Çalışmada kullanılan sosyal göstergeler aşağıda açıklanmıştır.

Gelir dağılımı eşitliği için Gini katsayısı

İnsan yaşamı ve kalitesi için eğitim harcamaları, kişi başına gazete tüketimi, kişi başına radyo - televizyon - telefon sayısı, ortalama yaşam süresi (pozitif işaretli, üye ülke ve katılım müzakereleri başlayan ülkelerde yüksek oran bekleniyor)

Teknoloji kullanımı için kişi başına bilgisayar, cep telefonu, internet kullanımı (pozitif işaretli, üye ülke ve katılım müzakereleri başlayan ülkelerde yüksek oran bekleniyor)

• Sosyal göstergeler için suçluluk oranı, çocuk ve kadına yönelik şiddet, seçimlere katılma oranı gibi göstergelerin alınması analiz açısından daha doğru olurdu, fakat çalışma kapsamındaki ülkelere ilişkin standart bir veri seti oluşturmak amacıyla, uluslararası kuruluşların (Dünya Bankası, IMF, UNCTAD) hazırladığı veriler kullanılmıştır. Bu anlamda söz konusu veri setlerindeki kısıtlar sosyal göstergelerin seçiminde belirleyici olmuştur.

3.2. Analiz Yöntemlerinin İncelenmesi

Çalışmada, AB üye ülkeleri ve AB'ye aday ülkelerin ekonomik ve sosyal kriterlere göre performanslarının değerlendirilmesi amacıyla faktör analizi yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca bu analizin sonuçları, ülkeler ile ekonomik ve sosyal kriterler arasındaki ilişkileri görsel haritalama ile değerlendirebilmek amacıyla çok boyutlu ölçekleme analizi kullanılmıştır.

Faktör analizi p değişkenli bir olayda birbirleri ile ilişkili değişkenleri bir araya getirerek, az sayıda yeni ilişkisiz değişken bulmayı amaçlar. Bu şekilde bir boyut azaltılması ve bağımlılık yapısının ortadan kaldırılması mümkün olmaktadır. Faktör analizi aracılığıyla birbiri ile bağıntılı çok sayıda değişken kümeleri arasındaki ilişkiyi az sayıda faktör (ilişkisiz hipotetik değişken) aracılığı ile açıklamak mümkün olmaktadır (Özdamar, 1999 : 233).

Faktör analizinde ilk olarak değişkenler arasındaki korelasyon veya kovaryans matrisi ile işe başlanır ve korelasyon matrisi çeşitli yöntemler kullanılarak faktörleştirilir. Orijinal değişkenler kullanılarak faktörlerin hesaplanması aşamasında, hesaplanan tüm faktörler birbirlerinden bağımsız olarak belirlenmişlerdir. Faktör sayısı konusunda karar verilirken, birinci faktörün katsayıları, birinci faktörün varyansının en büyük olmasına bakılarak seçilmektedir. Yani toplam varyansın en büyük kısmını açıklayan birinci faktördür. İkinci faktörün varyansı birinci faktörden küçük olmasına karşın, diğerlerinden büyüktür. Bu faktörleşme süreci, orijinal değişken sayısı kadar faktör elde edilene kadar sürmektedir. Ancak faktör sayısı arttıkça ilave edilen her faktörün toplam varyansı açıklama gücüne katkısı git gide azalmaktadır. Yani, belirli bir faktör sayısına ulaşıldığında toplam varyansın önemli bir bölümü açıklanabilmekte ve böylece orijinal değişkenler yerine daha az sayıda bağımsız, ilişkisiz faktörler analizde kullanılabilir (Atan, 2002 : 97)

Kuramsal olarak faktör sayısı değişken sayısına eşit olabilir, ancak başarılı bir faktör analizi uygulamasında, elde edilen faktör sayısı değişken sayısına göre çok daha az olmalıdır. Ortak faktör sayısının belirlenmesinde ise, Kaiser kriteri en sıklıkla kullanılmaktadır. Bu kriter gereği bir faktörün ortak faktör olarak sayılabilmesi için;

- En az iki faktör yükünün anlamlı görülmesi,
- Varyansa katılma miktarının 1'den büyük olması veya,
- Varyansa katılma yüzdesinin %10'dan büyük olması gerekmektedir. (Pekkaya, Aydoğan ve Tosuner, 2001 : 6).

Çok sayıda ilişkili değişkenden bağımsız, yorumlanabilmesi güç ve kavramsal olarak anlamlı az sayıda faktörün bulunması ile elde edilen iyi bir faktör dönüşümü sonucu, boyutun indirgenmiş olması, bağımsızlığın sağlanmış olması ve kavramsal olarak anlamlı olması koşullarının sağlanması beklenilmektedir. Bu işlemlere faktörlleştirme adı verilir (Tatlıdil, 1996 : 173).

Faktörlerin yorumlanması ve kavramsal olarak isimlendirilmesi aşamasında, değişken ile ortak faktör arasındaki ilişkiyi gösteren bir korelasyon katsayısı olan faktör yükü değerlerinden yararlanılır. Faktör döndürmesindeki amacı, daha somut bir biçimde ifade edebilmek için yorumlamada aşağıdaki kriterler ve esaslar dikkate alınmalıdır (Pekkaya, Aydoğan ve Tosuner, 2001 : 7).

- Kabaca faktör yükünün 0.50 ve daha büyük olması gerekir. Böylece, değişken ile ortak faktör arasında anlamlı ve önemli bir ilişki bulunduğu yargısına varılır.
- İki ve daha çok sayıda anlamlı ve önemli faktör yükü bulunan faktör, ortak faktör niteliğinde sayılır.
- Bir faktörün bütün yüklerinin pozitif, anlamlı ve önemli oluşu, bu faktörün önemli bir simge olarak kabul edilebileceğini göstermektedir. Yani bu faktör yardımıyla bütün değişkenler az veya çok duyarlı olarak ölçülebilirler.
- Faktör yükü en büyük olan değişken, bu faktörün ölçüsü olarak görülebilir.
- Bir faktörün isimlendirilmesi, faktör yükü büyük olan bir veya birkaç değişkenin ortak özelliğine göre yapılabilir.

Faktörlerin yorumunu kolaylaştırmak amacıyla eksen döndürmesi yapılmasından sonraki aşamada, boyutları indirgenmiş faktör yükleri matriste kullanılacak değişkenlerin seçilmesi gerekmektedir. Değişken seçimi için iki yöntem vardır. Birinci yöntemde, özdeğerleri birden büyük olan faktörlerden her birini temsilen, faktörlere katkısı en yüksek olan bir değişken seçilmektedir. Bu değişkenlere göre, gözlem değerlerinin analiz edilmesi ve sıralanması mümkün olabilir. İkinci yöntemde ise, faktörlere katkıda bulunan bütün değişkenlerin doğrusal bir fonksiyonu olan faktörlerin değerleri yani, faktör

skorları hesaplanmaktadır. Faktör değerlerinin kullanılması halinde, değişkenlerin bağımsız olması sağlandığı gibi değişkenlerin açıklama gücü de artacaktır. Faktör değerlerinin özdeğerler veya varyansın açıklama gücü ile ağırlıklandırılarak toplanmasıyla, faktörler bazında her bir faktör için genel bir değer elde edilmesi ve bu genel faktörlere göre gözlemler arasında bir sıralamanın yapılması da mümkün olmaktadır (Pekkaya, Aydoğan ve Tosuner, 2001 : 8).

Çok boyutlu ölçekleme analizi, n tane n nesne ya da birim arasındaki p değişkene göre belirlenen uzaklıklara dayalı olarak nesnelerin k boyutlu ($k < p$) bir uzayda gösterimini elde etmeyi amaçlayan, böylece nesneler arasındaki ilişkileri belirlemeye yarayan bir yöntemdir (Özdamar, 1999 : 479). Çok boyutlu ölçekleme analizi, hem görsel bir haritalama imkanı vermekte, hem de gözlemler ile değişkenler arasındaki ilişkileri görsel olarak ortaya çıkarmaktadır (Fırat ve Demirhan, 2001 : 13).

Çok boyutlu ölçekleme, n tane nesne arasındaki uzaklık değerlerini kullanarak bu nesnelerin çok boyutlu uzaydaki konumlarını, ilişki yapısını veren resmini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Uzaklıklar veya farklılıklar yardımıyla nesnelerin geometrik konumlarının belirlenmesi, şekillendirilmeleri önemli bir konudur. Bu amaçla yapılan çalışmalarda genellikle elde edilen şekillerin çok boyut içermesi sebebiyle, bu ölçeklemelere çok boyutlu ölçekleme adı verilmiştir (Tatlıdil, 1996 : 353).

Çok boyutlu ölçekleme analizi yöntemi altı adımda özetlenebilir (Özdamar, 1999 : 483 - 486).

1. İlk adımda veri tipine bağlı olarak uygun bir standartlaştırma yöntemi yardımıyla veriler dönüştürülür. Bu adım mutlaka uygulanması gerekli olan adımdır.

2. Kullanılan veri tipi ile ilişkili olarak uygun uzaklıklar matrisi hesaplanır. i . ve j . birim arasındaki veri uzaklıklarını içeren veri matrisi oluşturulur.

3. p değişkenli p boyutlu veri matrisine sahip olan n nesne veya birimin ($X_1, X_2, \dots, X_p$) kaç boyutlu bir uzayda ($X_1, X_2, \dots, X_k$), ($k \leq p$) gösterileceğine karar verilir. Ayrıca her bir k için elde edilen çözümlerin orijinal uzaklık matrisine uygunluğunu belirlemede yararlanılan stres ölçüsü hesaplanır ve uygun çözümün hangi boyutta gerçekleştiğine ve hangi çözümün kullanılacağına karar verilir. Stres değerlerinin büyüklüğüne göre konfigürasyon uzaklıklarının orijinal uzaklıklara uyumluluğu aşağıda Tablo 1'de gibi değerlendirilebilir.

Tablo 1. Stres Değerlerine Göre Uyumluluk Tablosu

Stres Değeri	Uyumluluk
Stres değ. ≤ 0.20	Uyumsuz Gösterim
$0.100 < \text{Stres değ.} < 0.199$	Düşük Uyum
$0.050 < \text{Stres değ.} < 0.099$	İyi Uyum
$0.049 < \text{Stres değ.} < 0.025$	Mükemmel Uyum
$0.000 < \text{Stres değ.} < 0.024$	Tam Uyum

4. Veri uzaklıkları matrisine göre, konfigürasyon regresyonu verinin tipi de dikkate alınarak hesaplanır. Belirlenen regresyon denklemi aracılığıyla tahmini konfigürasyon uzaklıkları belirlenir. Bu tahmini uzaklıklara fark adı verilir.
5. Konfigürasyon uzaklıkları ile tahmini uzaklıklar arasındaki uygunluğu belirlemek amacıyla uygun bir istatistik olan stres istatistiği hesaplanır.
6. Son adımda k boyutuna göre birim ya da gözlemlerin koordinatları elde edilir. Bu koordinatlar k boyutlu bir uzayda grafiksel olarak gösterilerek her bir birim ya da gözlemin diğer birim ya da gözlemlere göre konumları görüntülenir. Bu görüntüler yorumlanarak birimler arasındaki ilişkiler belirlenmeye çalışılır.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Çalışmada, AB üye ve aday ülkelerin ekonomik ve sosyal göstergelerini ifade eden 19 değişken 6 faktöre indirgenmiştir. Bu faktörler Ekonomik Mutlak Faktörler (gayri safi milli hasıla, ihracat, ithalat, döviz kuru), Ekonomik Oransal Faktörler (tüketici fiyat endeksi artış oranı, nominal faiz oranı, işsizlik), Büyüme ve Gelir Dağılımı Faktörü (gayri safi yurtiçi hasıla büyüme oranı, Gini katsayısı), Sosyal Faktörler (ortalama yaşam süresi, cep telefonu sayısı, bilgisayar sayısı, eğitim harcaması, elektrik tüketimi, TV sayısı, radyo sayısı, gazete sayısı, telefon sayısı, internet kullanımı) boyutları şeklinde isimlendirilmiştir. Çalışmada yer alan ülkelerin, bu faktörlere göre sıralanabilmesi için iki yöntem vardır. İlk yöntemde, ülkeler, hesaplanmış her bir faktörde aldıkları değerlere göre ya da toplam varyansın açıklama yüzdeleri ile ağırlıklandırılmaları suretiyle hesaplanan genel faktöre göre sıralanabilirler. İkinci olarak ise, kavramsal anlamlılık içererek isimlendirilen faktörlere göre sıralanabilirler. Bu çerçevede analizde, ülkelerin öncelikle hesaplanan genel faktöre göre, daha sonra ise kavramsal anlamlılık içererek isimlendirildiği faktör değerlerine göre sıralaması yapılmıştır.

Tablo 2'de ülkelerin 1997 ve 2000 yılları Ekonomik Genel Faktör (EGF), Tablo 3'de ülkelerin 1997 yılı Ekonomik Oransal Faktör (EOF), Ekonomik Mutlak Faktör (EMF), Büyüme ve Gelir Dağılımı Faktörü (B&GDF), Sosyal Faktör I (SFI) ve Sosyal Faktör II (SFII) sıralaması toplu olarak verilecektir. Tablo 4'da aynı faktörlerin 2000 yılı skorlarına göre sıralamaları verilecektir.

Tablo 2. Ülkelerin Ekonomik Genel Faktör Sıralaması (1997 ve 2000 Yılları)

Sıralama No	Ülkeler	1997	Ülkeler	2000
1	Almanya	11.161	Almanya	15.404
2	İngiltere	7.876	Fransa	8.418
3	İtalya	6.149	İngiltere	6.201
4	Fransa	4.540	İtalya	6.075
5	<i>Türkiye</i>	3.187	İspanya	3.376
6	Hollanda	1.746	<i>Türkiye</i>	1.306
7	<i>İsviçre</i>	1.207	<i>Slovakya</i>	1.140
8	<i>Norveç</i>	-0.125	<i>Polonya</i>	1.049
9	Avusturya	-0.390	<i>Bulgaristan</i>	0.946
10	İspanya	-0.569	Belçika	0.786
11	Portekiz	-0.790	İrlanda	-1.201
12	<i>Polonya</i>	-0.849	Hollanda	-1.426
13	<i>Çek Cumhuriyeti</i>	-0.994	<i>Estonya</i>	-1.699
14	Belçika	-1.043	Yunanistan	-1.746
15	İrlanda	-1.065	<i>Romanya</i>	-1.820
16	İsveç	-1.309	<i>Litvanya</i>	-1.903
17	Danimarka	-1.420	<i>Çek Cumhuriyeti</i>	-2.237
18	<i>Macaristan</i>	-1.575	<i>Letonya</i>	-2.597
19	Yunanistan	-1.855	Finlandiya	-2.640
20	<i>Letonya</i>	-1.950	Avusturya	-2.754
21	<i>Litvanya</i>	-2.361	<i>Macaristan</i>	-2.819
22	<i>Slovenya</i>	-2.420	İsveç	-3.153
23	<i>Romanya</i>	-2.618	<i>İsviçre</i>	-3.240
24	<i>Estonya</i>	-3.352	Danimarka	-3.283
25	<i>Bulgaristan</i>	-3.417	<i>Norveç</i>	-3.326
26	<i>Slovakya</i>	-3.533	<i>Slovenya</i>	-3.446
27	Finlandiya	-4.232	Portekiz	-5.408

NOT : Koyu Fontlar ile Yazılan Ülkeler AB Üye Ülkeleridir.
 İtalik Fontlar ile Yazılan Ülkeler ise AB Aday Ülkeleridir.
 Türkiye hem koyu hem de italik font ile birlikte belirtilmiştir.

Tablo 2'ye göre, 1997 yılında, üye ülkelerden Almanya, İngiltere, İtalya, Fransa, Hollanda, Avusturya, İspanya ve Portekiz ilk on içinde yer almaktadır. Türkiye ilk bes içindedir, EGF sıralamasında üst sırada yer almasının nedeni, EOF açısından üst sırada yer almak, yani büyük bir ekonomiye sahip olmak olabilir.

Tablo 3. Ülkelerin Tüm Faktörlere Göre Sıralamaları (1997)

S.No	Ülkeler	EMF	Ülkeler	EOF	Ülkeler	B&GDF	Ülkeler	SFI	Ülkeler	SFII
1	Almanya	12.735	İngiltere	2.153	İrlanda	3.099	Norveç	19.575	İngiltere	1.762
2	Fransa	6.014	İtalya	1.607	Avusturya	1.297	Finlandiya	18.079	Avusturya	1.585
3	İngiltere	5.931	İrlanda	0.780	İsviçre	1.041	İsviçre	12.003	İsviçre	1.566
4	İtalya	4.730	Norveç	0.764	İspanya	1.009	Danimarka	6.122	Fransa	1.334
5	İspanya	3.004	Letonya	1.027	Fransa	0.768	Estonya	3.271	Hollanda	1.177
6	Hollanda	1.319	Portekiz	0.791	Hollanda	0.715	Avusturya	2.255	Almanya	1.130
7	İsviçre	1.040	Çek Cumhuriyeti	0.942	Slovenya	0.704	Letonya	0.219	Belçika	0.975
8	Belçika	0.725	Hollanda	0.460	İngiltere	0.590	İsviçre	-0.292	Danimarka	0.835
9	Avusturya	-0.152	Litvanya	0.544	Bulgaristan	0.288	Çek Cumhuriyeti	-0.641	İtalya	0.731
10	İsviçre	-0.642	Slovenya	0.289	Yunanistan	0.287	Macaristan	-0.956	Yunanistan	0.691
11	Norveç	-0.850	Romanya	0.062	Portekiz	0.280	Slovakya	-1.407	İsviçre	0.595
12	Türkiye	-0.991	Danimarka	-0.331	Estonya	0.240	Romanya	-1.675	İspanya	0.411
13	Danimarka	-1.082	Avusturya	-0.237	Macaristan	0.205	İrlanda	-1.686	İrlanda	0.226
14	Polonya	-1.086	Türkiye	4.061	İtalya	0.162	Litvanya	-1.912	Norveç	0.050
15	Portekiz	-1.552	İsviçre	0.155	Polonya	0.151	Slovenya	-2.238	Portekiz	0.003
16	Yunanistan	-1.737	Macaristan	0.543	Finlandiya	-0.218	Bulgaristan	-2.325	Slovenya	-0.006
17	İrlanda	-1.793	Estonya	-0.392	İsviçre	-0.335	Hollanda	-2.352	Finlandiya	-0.113
18	Finlandiya	-1.831	Slovakya	-0.874	Almanya	-0.418	Almanya	-2.476	Çek Cumhuriyeti	-0.528
19	Çek Cumhuriyeti	-1.913	Fransa	-1.488	Letonya	-0.469	Polonya	-2.979	Slovakya	-0.782
20	Macaristan	-2.145	İsviçre	-0.707	Belçika	-0.690	İngiltere	-3.251	Letonya	-1.036
21	Romanya	-2.679	Polonya	0.169	Litvanya	-0.793	Fransa	-3.669	Macaristan	-1.089
22	Slovakya	-2.680	Yunanistan	-0.177	Danimarka	-0.896	Portekiz	-4.390	Polonya	-1.143
23	Slovenya	-2.702	Belçika	-1.791	Norveç	-1.073	İtalya	-4.805	Bulgaristan	-1.215
24	Bulgaristan	-2.848	Bulgaristan	-0.625	Romanya	-1.098	Türkiye	-5.003	Estonya	-1.499
25	Litvanya	-2.892	Almanya	-1.604	Çek Cumhuriyeti	-1.186	Belçika	-5.434	Litvanya	-1.539
26	Letonya	-2.952	Finlandiya	-2.485	Türkiye	-1.754	İspanya	-5.882	Türkiye	-1.706
27	Estonya	-2.970	İspanya	-3.638	Slovakya	-1.906	Yunanistan	-8.154	Romanya	-2.414

Tablo 3'de görüldüğü gibi, Türkiye EMF sıralamasında 12.'dir. EOF açısından son sıralarda yer almak, ülkenin iktisadi olarak iyi bir ekonomik performans sergilemesi şeklinde yorumlanabilir. Türkiye bu faktörde 14. sırada yer almaktadır. İngiltere, İtalya, İrlanda, Norveç, Portekiz, Hollanda, Danimarka ve Avusturya EOF açısından sıralamada Türkiye'nin üstündedir. Bu durum, ülkelerin ekonomik performanslarının göreceli

olarak Türkiye'den daha kötü olduğunu göstermektedir. 1998 yılında üyelik müzakereleri başlayan Polonya, Macaristan, Estonya, Çek Cumhuriyeti ve Slovenya'nın durumu ise şöyle özetlenebilir : Polonya ve Macaristan EMF'e göre sıralamada daha kötü bir değere sahip iken, EOF'de daha iyi bir değere sahiptir. Buna karşın, EGF'de Türkiye'nin daha altında yer almaktadırlar. Estonya EMF sıralamasında sonuncu, EOF'de 17 sıradadır. EMF dezavantaja sahip olan Estonya, EGF'de Türkiye'nin altında ve son sıradadır. Çek Cumhuriyeti ve Slovenya üç faktör açısından da sıralamada kötü skor değerlerine sahiptir.

Tablo 4. Ülkelerin Tüm Faktörlere Göre Sıralamaları (2000)

S.No	Ülkeler	EMF	Ülkeler	EOF	Ülkeler	B&GDF	Ülkeler	SFI	Ülkeler	SFII
1	Almanya	14.598	Bulgaristan	3.230	İrlanda	3.413	Norveç	9.565	Danimarka	3.823
2	Fransa	8.165	Slovakya	2.888	Türkiye	2.994	İsviçre	8.567	Letonya	2.760
3	İngiltere	7.621	Türkiye	1.778	Estonya	1.818	İsviçre	6.943	Finlandiya	2.676
4	İtalya	5.516	Romanya	1.124	Letonya	1.059	İrlanda	4.921	Norveç	2.046
5	İspanya	3.000	Estonya	0.929	İngiltere	0.903	Hollanda	4.830	Estonya	1.749
6	Belçika	0.771	Litvanya	0.917	Portekiz	0.782	Hollanda	3.615	İsviçre	0.997
7	Hollanda	0.261	Polonya	0.809	İsviçre	0.368	Avusturya	3.588	İsviçre	0.548
8	Polonya	0.240	Almanya	0.806	Yunanistan	0.357	Avusturya	3.429	İngiltere	0.407
9	İsviçre	-0.069	Letonya	0.691	Belçika	0.318	Belçika	3.333	Fransa	0.387
10	Türkiye	-0.471	İtalya	0.559	Hollanda	0.160	İspanya	1.927	Avusturya	0.309
11	Avusturya	-1.312	İspanya	0.376	Polonya	0.149	İtalya	1.704	Almanya	0.242
12	İrlanda	-1.462	İrlanda	0.260	Litvanya	0.131	Yunanistan	1.667	Hollanda	-0.265
13	İsviçre	-1.569	Fransa	0.253	Bulgaristan	0.097	Portekiz	1.576	Bulgaristan	-0.371
14	Yunanistan	-1.616	Macaristan	0.126	Fransa	0.036	Fransa	1.438	Çek Cumhuriyeti	-0.460
15	Slovakya	-1.749	Slovenya	0.086	Avusturya	-0.280	İngiltere	1.359	Belçika	-0.487
16	Danimarka	-2.014	Çek Cumhuriyeti	0.061	Slovenya	-0.301	Almanya	0.987	Litvanya	-0.579
17	Norveç	-2.053	Belçika	0.015	Finlandiya	-0.369	Danimarka	-0.260	Türkiye	-0.793
18	Bulgaristan	-2.284	Yunanistan	-0.130	Almanya	-0.440	Çek Cumhuriyeti	-1.507	Romanya	-0.808
19	Çek Cumhuriyeti	-2.297	Finlandiya	-0.343	Belçika	-0.450	Slovakya	-3.753	Macaristan	-0.831
20	Finlandiya	-2.297	Danimarka	-1.269	Romanya	-0.496	Polonya	-4.639	Slovakya	-0.862
21	Estonya	-2.627	Norveç	-1.273	Macaristan	-0.779	Macaristan	-4.894	İtalya	-0.897
22	Litvanya	-2.820	İngiltere	-1.420	İtalya	-1.022	Bulgaristan	-5.934	Portekiz	-1.036
23	Portekiz	-2.820	Avusturya	-1.442	İsviçre	-1.060	Litvanya	-6.147	Polonya	-1.089
24	Macaristan	-2.944	İsviçre	-1.584	Danimarka	-1.419	Türkiye	-6.614	Yunanistan	-1.634
25	Romanya	-2.944	Hollanda	-1.688	Çek Cumhuriyeti	-1.445	Romanya	-7.283	İspanya	-1.684
26	Letonya	-3.287	Portekiz	-2.588	Norveç	-1.499	Estonya	-7.638	Slovenya	-1.722
27	Slovenya	-3.532	İsviçre	-3.171	Slovakya	-3.026	Letonya	-10.781	İrlanda	-2.424

2000 yılı değerleri için Tablo 4 incelendiğinde, EGF'de ilk on içinde yine ağırlıkla Birlik üyelerinin yer aldığı görülmüştür. Türkiye altıncı sıradadır ve EMF açısından 1997'ye göre olumlu bir gelişim söz konusudur. EOF'de ise yaşanan krizler nedeniyle, 1997'ye göre olumsuz bir değişim olmuştur. 1998 yılında müzakereleri başlayan ülkelerden Polonya ve Estonya'nın EGF değerlerinde olumlu değişim gözlenmektedir. 2000 yılında müzakereleri başlayan Romanya, Slovakya, Letonya, Litvanya, Bulgaristan EGF açısından Türkiye'nin altında yer almaktadır. EOF'de Bulgaristan ve Slovakya dışında kalan ülkeler, Türkiye 'den daha iyi bir performans göstermektedir. 2000 yılında tam üye ülkelerin EOF değerlerinde olumlu gelişim vardır.

Kısaca tam üyelik için tarih alan aday ülkeler EGF ve EMF açısından, Türkiye'den daha kötü bir performansa sahiptir. EOF açısından karşılaştırma yapıldığında ise, bazı aday ülkelerin daha iyi performans gösterdiği söylenebilir.

Tablo 5. Ülkelerin Ekonomik Faktör + Büyüme ve Gelir Dağılımı Genel Faktör Sıralaması (1997 ve 2000 Yılları)

Sıralama No	Ülkeler	1997	Ülkeler	2000
1	Almanya	11.753	Almanya	14.965
2	İngiltere	6.834	Fransa	8.454
3	İtalya	6.559	İngiltere	7.104
4	Fransa	4.726	İtalya	5.054
5	Türkiye	4.492	Türkiye	4.301
6	Hollanda	0.507	İspanya	3.694
7	Polonya	-0.255	İrlanda	2.211
8	İspanya	-0.293	Polonya	1.198
9	İrlanda	-0.873	Bulgaristan	1.043
10	Çek Cumhuriyeti	-0.950	Belçika	0.336
11	Belçika	-1.032	Estonya	0.120
12	Bulgaristan	-1.045	Hollanda	-1.266
13	Norveç	-1.060	Yunanistan	-1.389
14	İsviçre	-1.121	Letonya	-1.538
15	Slovakya	-1.412	Litvanya	-1.773
16	Letonya	-1.443	Slovakya	-1.887
17	Avusturya	-1.449	Romanya	-2.316
18	Macaristan	-1.482	İsviçre	-2.872
19	Litvanya	-1.688	Finlandiya	-3.009
20	Romanya	-1.793	Avusturya	-3.033
21	Yunanistan	-1.951	Macaristan	-3.598
22	Danimarka	-2.351	Çek Cumhuriyeti	-3.682
23	Slovenya	-2.357	Slovenya	-3.747
24	İsveç	-2.472	İsveç	-4.213
25	Estonya	-2.670	Portekiz	-4.627
26	Portekiz	-2.690	Danimarka	-4.702
27	Finlandiya	-4.484	Norveç	-4.825

Tablo 5 'de ülkelerin 1997 ve 2000 yılları EGF ile B&GDF sıralaması verilmiştir. B&GDF faktörü analize dahil edildiğinde, Türkiye her iki yılda da besinci sırada bulunmaktadır. İlk dört sırada, Almanya, İngiltere, İtalya ve Fransa yer alır. Türkiye dışındaki aday ülkelerin skorları ise Türkiye'den daha kötüdür.

Tablo 6. Ülkelerin Sosyal Genel Faktör Sıralamasi (1997 ve 2000 Yillari)

Sıralama No	Ülkeler	1997	Ülkeler	2000
1	Norveç	19.626	Norveç	9.856
2	Finlandiya	17.966	İsveç	8.873
3	İsveç	12.598	İsviçre	7.256
4	Danimarka	6.957	Finlandiya	6.152
5	Avusturya	3.840	Hollanda	4.911
6	Estonya	1.772	İngiltere	4.748
7	İsviçre	1.274	Almanya	4.026
8	Letonya	-0.817	Danimarka	3.671
9	Çek Cumhuriyeti	-1.169	Avusturya	3.193
10	Hollanda	-1.175	Fransa	2.729
11	Almanya	-1.346	Belçika	2.618
12	İrlanda	-1.460	İrlanda	2.319
13	İngiltere	-1.489	İtalya	2.145
14	Macaristan	-2.045	Slovenya	0.589
15	Slovakya	-2.189	İspanya	0.519
16	Slovenya	-2.244	Portekiz	0.353
17	Fransa	-2.334	Yunanistan	-0.216
18	Litvanya	-3.451	Çek Cumhuriyeti	-2.127
19	Bulgaristan	-3.540	Slovakya	-4.673
20	İtalya	-4.074	Macaristan	-5.820
21	Romanya	-4.089	Estonya	-5.977
22	Polonya	-4.122	Polonya	-6.098
23	Portekiz	-4.387	Bulgaristan	-6.815
24	Belçika	-4.460	Litvanya	-7.431
25	İspanya	-5.470	Türkiye	-7.520
26	Türkiye	-6.709	Letonya	-8.316
27	Yunanistan	-7.463	Romanya	-8.967

Tablo 6 ülkelerin 1997 ve 2000 yılları Sosyal Genel Faktör sıralamasını göstermektedir. Türkiye her iki yıl içinde kötü performansa sahiptir. Karşılaştırma yapılırsa, 1997 yılında Yunanistan, 2000 yılında Letonya ve Romanya dışında diğer tüm ülkelerin daha iyi faktör değerlerine sahip olduğu görülür.

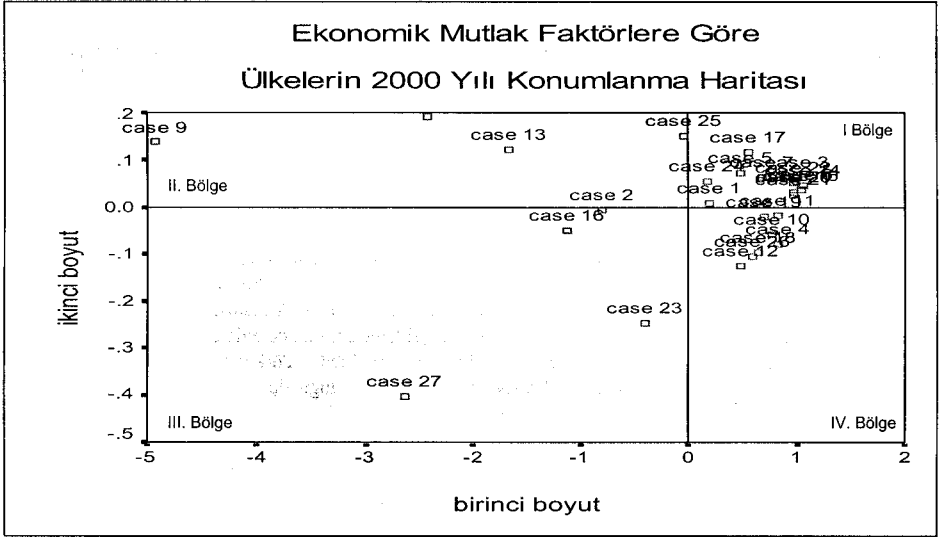
Özetlemek gerekirse, Birliğe giriş sürecinde, Türkiye diğer aday ülkelere göre daha iyi bir ekonomik performansa sahip iken, sosyal performans açısından daha kötü bir durum arz etmektedir.

Faktör analizi yöntemi ile bulunan sonuçlar aşağıda verilen çok boyutlu ölçekleme analizi ile elde edilen konumlanma haritaları ile tutarlı sonuçlar vermiştir. Çok boyutlu ölçekleme analizi aracılığıyla ülkelerin ekonomik ve sosyal kriterlere göre konumlanma haritaları grafiksel olarak oluşturulmuştur. Şekil 1'de ülkelerin 2000 yılında ekonomik faktörlere göre, Şekil 2'de ise sosyal faktörlere göre konumlanma haritası verilmiştir.

Tablo 7. Ülkelerin Numaralandırılması

ülkeler	Sıra No	ülkeler	Sıra No	Ülkeler	Sıra No	ülkeler	Sıra No
Avusturya	Case 1	Almanya	Case 9	Norveç	Case 17	İsviçre	Case 25
Belçika	Case 2	Yunanistan	Case 10	Polonya	Case 18	Türkiye	Case 26
Bulgaristan	Case 3	Macaristan	Case 11	Portekiz	Case 19	İngiltere	Case 27
Çek Cumhuriyeti	Case 4	İrlanda	Case 12	Romanya	Case 20		
Danimarka	Case 5	İtalya	Case 13	Slovakya	Case 21		
Estonya	Case 6	Letonya	Case 14	Slovenya	Case 22		
Finlandiya	Case 7	Litvanya	Case 15	İspanya	Case 23		
Fransa	Case 8	Hollanda	Case 16	İsveç	Case 24		

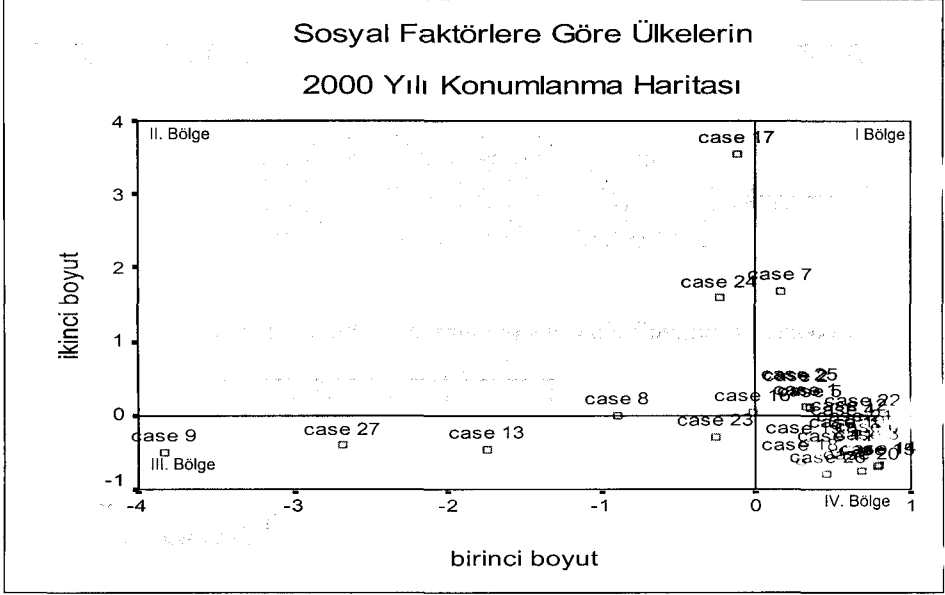
Şekil 1. Ülkelerin Ekonomik Faktörlere Göre 2000 Yılı Konumlanma Haritası*

*Şekil oluşturulurken kullanılan bilgisayar paket programı şekil içinde Türkçe dilini desteklemediği için ülkeleri simgelemek üzere "case" sözcüğü kullanılmıştır. Tablo 7'de tüm ülkelere case sözcüğü yerine "sıra no" karşılığı verilmiştir. Şekillere ilişkin yorumlar bu sıra numaralarına göre yapılmıştır.

Şekil 1'de EMF'e göre ülkelerin konumlanma haritası verilmiştir. Buna göre, Bölge I'de Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya, Slovenya, Avusturya, Danimarka ve Finlandiya yer alırken, Bölge II'de Almanya, İtalya ve Belçika bulunmaktadır. Bölge III'de İngiltere, İspanya ve Hollanda konumlanmıştır. Bölge IV'de ise, içinde Türkiye'nin de yer aldığı Polonya, İrlanda, Portekiz, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Yunanistan'ın oluşturduğu bir grup vardır. Çok boyutlu ölçekleme analizinde elde edilen konumlanma haritası, Tablo 4'de verilen sıralama sonuçları ile benzerlikler göstermektedir. Türkiye'nin konum haritasındaki yeri itibarıyla, AB aday ülkelerinin çoğunluğundan EMF değişkenleri açısından farklı hareket ettiği gözlenmiştir.

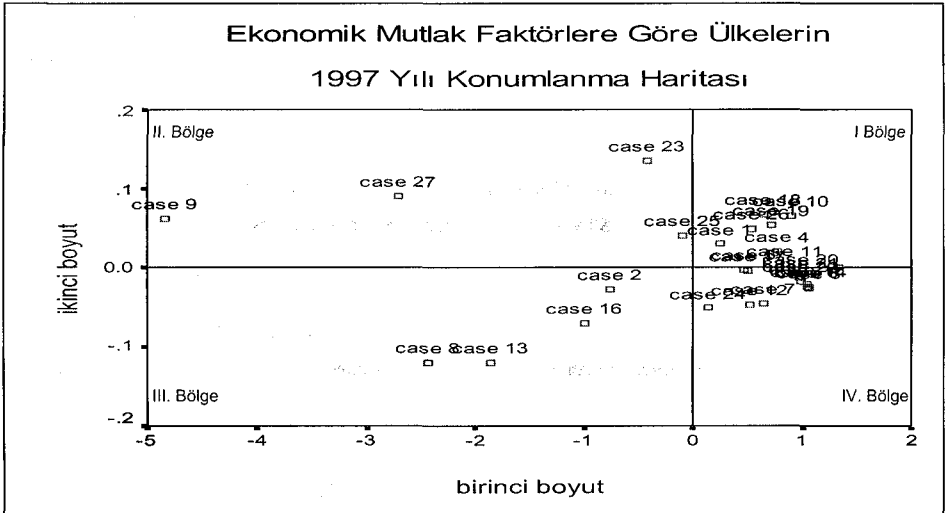
Şekil 2. Ülkelerin Sosyal Faktörlere Göre 2000 Yılı Konumlanma Haritası

Şekil 2'de SF'e göre ülkelerin konumlanma haritası verilmiştir. Buna göre, Bölge I'de Belçika, Finlandiya, Avusturya ve Danimarka yer alırken Bölge II'de Norveç, İsveç ve Fransa vardır. Bölge III'de Almanya, İngiltere, İtalya, ve İspanya konumlanmıştır. Son olarak Bölge IV'de ise, Türkiye'nin de içinde yer aldığı Polonya, Portekiz, Macaristan, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Yunanistan, İrlanda, Slovakya, Slovenya, Litvanya ve Romanya yer almıştır. Çok boyutlu ölçekleme analizinde elde edilen konumlanma haritası, Tablo 6'da verilen sıralama sonuçları ile benzerlikler göstermektedir. Türkiye'nin konum haritasındaki yeri itibarıyla, SF değişkenleri açısından, AB aday ülkelerinin çoğunluğu ile benzer şekilde hareket ettiği gözlenmiştir.

Türkiye ve diğer AB aday ülkelerinin tarihsel süreç açısından konumlanma haritalarındaki gelişiminin ölçülebilmesi amacıyla, ülkelerin 1997 yılı konumlanma haritaları Şekil 3 ve Şekil 4'de verilmiştir.

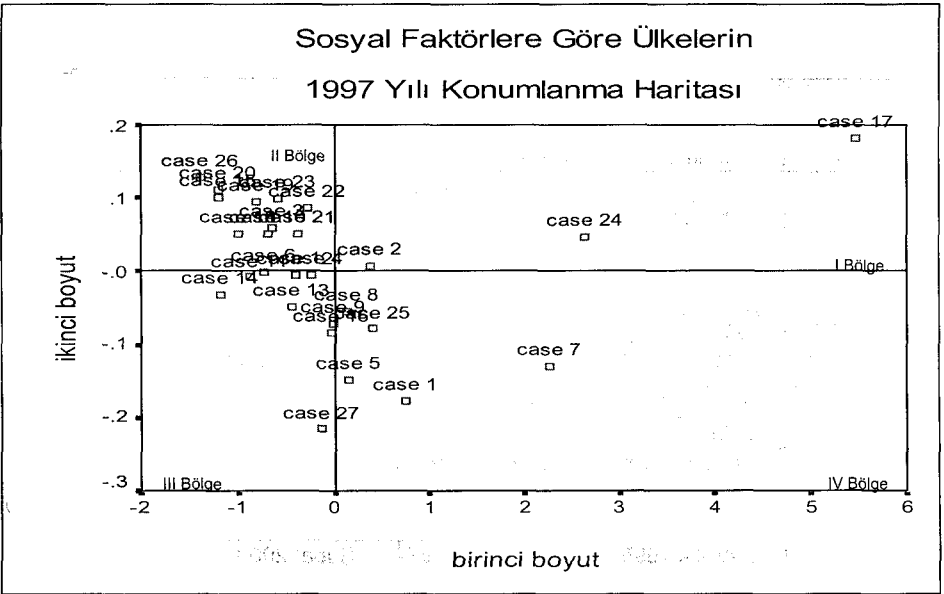
Şekil 3. Ülkelerin Ekonomik Mutlak Faktörlere Göre 1997 Yılı Konumlanma Haritası

Sekil 3'de 1997 yılı EMF' e göre ülkelerin konumlanma haritası verilmiştir. Buna göre, Bölge I'de ve Bölge III'de, Sekil 2'de olduğu gibi, AB üye ülkeleri konumlanmıştır. Buna karşın, Bölge I'de Avusturya, Polonya, Portekiz, Türkiye, Yunanistan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Norveç ve Macaristan yer almaktadır. Çok boyutlu ölçekleme analizinde elde edilen konumlanma haritası, Tablo 3'de verilen sıralama sonuçları ile benzerlikler göstermektedir. Türkiye 1997 ve 2000 yıllarında konum haritasındaki yeri itibarıyla aynı ülkeler ile gruplanmıştır. Bu durum, Türkiye açısından birlikte konumlandığı ülkeleri referans ülkeler olarak kabul edebileceği şeklinde yorumlanabilir.

Sekil 4. Ülkelerin Sosyal Faktörlere Göre 1997 Yılı Konumlanma Haritası

Sekil 4' de 1997 yılı için SF' e göre ülkelerin konumlanma haritası verilmiştir. Sekil 4'e göre, Bölge II'de Türkiye'nin de içinde yer aldığı grupta Polonya, Portekiz, Macaristan, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, İrlanda, Yunanistan, İspanya, Slovakya, Slovenya, Litvanya ve Romanya yer almıştır. Çok boyutlu ölçekleme analizinde elde edilen konumlandırma haritası, Tablo 6'da verilen sıralama sonuçları ile benzerlikler göstermektedir. Türkiye 1997 ve 2000 yıllarında konum haritasındaki yeri itibarıyla aynı ülkeler ile gruplanmıştır. Bu durum, sosyal değişkenler açısından Türkiye'nin birlikte konumlandığı ülkeleri referans ülkeler olarak kabul edebileceği şeklinde yorumlanabilir.

Ek 1. AB Genişleme Tarihleri

ÜLKELER	TAM ÜYELİK MÜRACAATI	KOMİSYON GÖRÜŞÜ	ÜYELİK MÜZAKERELERİ	AB ÜYELİĞİ
1.GENİŞLEME*				
İngiltere	Mayıs 1967	Ekim 1960	Haziran 1970	1 Ocak 1973
İrlanda	Mayıs 1967	Ekim 1960	Haziran 1970	1 Ocak 1973
Danimarka	Mayıs 1967	Ekim 1960	Haziran 1970	1 Ocak 1973
Norveç**	Mayıs 1967	Ekim 1960	Haziran 1970	1 Ocak 1973
2.GENİŞLEME				
Yunanistan***	Haziran 1975	Ocak 1976	Temmuz 1976	1 Ocak 1981
3.GENİŞLEME				
Portekiz	Mart 1977	Mayıs 1978	Kasım 1978	1 Ocak 1986
İspanya	Temmuz 1977	Kasım 1978	Şubat 1979	1 Ocak 1986
4.GENİŞLEME				
İsveç	1 Temmuz 1991	31 Temmuz 1992	1 Şubat 1993	1 Ocak 1995
Finlandiya	18 Mart 1992	4 Kasım 1992	1 Şubat 1993	1 Ocak 1995
Avusturya	17 Temmuz 1989	1 Ağustos 1991	1 Şubat 1993	1 Ocak 1995
BAŞVURULAR				
Türkiye	14 Nisan 1987	Kasım 2000		
Kıbrıs Rum K.	4 Temmuz 1990	30 Haziran 1993	31 Mart 1998	
Malta****	16 Temmuz 1990	30 Haziran 1993	Şubat 2000	
İsviçre	20 Mayıs 1992			
Norveç	25 Kasım 1992	24 Mart 1993	5 Nisan 1993	
Macaristan	31 Mart 1994	15 Temmuz 1997	31 Mart 1998	
Polonya	5 Nisan 1994	15 Temmuz 1997	31 Mart 1998	
Romanya	22 Haziran 1995	15 Temmuz 1997	Şubat 2000	
Slovakya	26 Haziran 1995	15 Temmuz 1997	Şubat 2000	
Letonya	13 Ekim 1995	15 Temmuz 1997	Şubat 2000	
Estonya	24 Kasım 1995	15 Temmuz 1997	31 Mart 1998	
Litvanya	8 Aralık 1995	15 Temmuz 1997	Şubat 2000	
Bulgaristan	14 Aralık 1995	15 Temmuz 1997	Şubat 2000	
Çek Cum.	17 Ocak 1996	15 Temmuz 1997	31 Mart 1998	
Slovenya	10 Haziran 1996	15 Temmuz 1997	31 Mart 1998	

(*) İrlanda'nın 31.7.1961, Danimarka'nın 9.8.1961, İngiltere'nin 10.8.1961 ve Norveç'in 30.4.1962 tarihlerinde Topluluğa yaptıkları ilk katılma müracaatları reddedilmiştir.

(**) Norveç'in Katılma Anlaşması Eylül 1972'de gerçekleştirilen referandum sonucunda, % 53.5 olumsuz oyla reddedilmiştir

(***) AT-Yunanistan Ortaklık Anlaşması 9.7.1961 tarihinde imzalanmış ve 1.11.1962 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

(****) Malta 26.10.1996 tarihinde tam üyelik başvurusunu dondurmıştır. Malta Eylül 1998'de başvurusunu yinelemiştir.

Kaynak : www.foreigntrade.gov.tr sitesinden alınmıştır.

KAYNAKÇA

Atan, Murat, (2002), "Risk Yönetimi ve Türk Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama", Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üni. Sosyal Bil. Ens., Ankara.

Firat, O., Ümit ve Demirhan, Ayşe, (2001), "Ticaret Bankalarının Performans Analizi", ODTÜ İktisat Kongresi ERK-2001, Sayfa 1 - 17, Ankara.

International Monetary Fund, International Financial Statistics, October 1999, USA.

International Monetary Fund, International Financial Statistics, August 2002, USA.

Özdamar, Kazim, (1999), "Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi (Çok Değişkenli Analizler)", Kaan Kitapevi, Eskisehir.

Pekkaya, Semra, Aydoğan, M., Esra ve Tosuner, Ayhan, (2001), "Türk Bankacılık Sisteminde Finansal Risk Analizi ", Çalışma Raporu, Türkiye Kalkınma Bankası A.S., Ekim, Ankara.

Tatlidil, Hüseyin, (1996), "Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz", Akademi Matbaası, Ankara.

TISK, (2003), Avrupa Birliği Aday Ülkeler Kıyaslama Raporu (2002 - 2003), Ankara.

World Bank, World Development Indicators 1999, USA.

World Bank, World Development Indicators 2002, USA.

www.abd.org.tr

www.foreigntrade.gov.tr

www.mfa.gov.tr